

بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان مطالعه موردی: دهستان جاغرق شهرستان بینالود

غلامرضا خوش‌فر* - استادیار گروه علوم اجتماعی و سیاسی، دانشگاه گلستان
صادق صالحی - استادیار جامعه‌شناسی محیط‌زیست، دانشگاه مازندران
زینب وصال - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه گلستان
محمدرضا عباس‌زاده - کارشناس ارشد مهندسی منابع طبیعی و آب‌خیزداری دانشگاه تهران

دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۱۱/۱۷ پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۱۱/۲۶

چکیده

امروزه هدف نهایی حفاظت از محیط‌زیست در پیوند با محیط اجتماعی، افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطح جامعه و تقویت فرهنگ زیست‌محیطی در سطوح مختلف اجرایی است. روستاها به‌عنوان یکی از مکان‌های زیست، با توجه به نزدیک‌بودن به طبیعت، بیشترین تأثیر را بر محیط می‌گذارند و از آن تأثیر می‌پذیرند و تعامل بالایی با محیط دارند. از این رو آگاهی ساکنان روستا از مسائل زیست‌محیطی پیرامون ضروری تلقی می‌شود. به همین دلیل پژوهش حاضر درصدد بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان آگاهی زیست‌محیطی روستاییان ساکن در دهستان جاغرق است. در این پژوهش از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی استفاده شد و براساس فرمول کوکران، نمونه‌ای به تعداد ۳۳۶ نفر از خانوارهای روستایی منطقه مورد مطالعه به‌صورت تصادفی سیستماتیک انتخاب شد. در تجزیه و تحلیل آماری داده‌های پژوهش، از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های تحلیل همبستگی و رگرسیون گام‌به‌گام استفاده گردید. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین متغیرهای مستقل (ابعاد اجتماعی: مؤلفه‌های فردی، رفتاری-روان‌شناختی، فرهنگی-اجتماعی و میزان مصرف رسانه‌ای) با متغیر وابسته (میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی) رابطه معناداری در سطح ۰/۹۹ درصد وجود دارد. همچنین براساس تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام، پنج متغیر (استفاده از رادیو، تعامل با دیگران، ارتباطات اجتماعی در سطح محلی و فرامحلی، مشارکت در امور روستا و سن) بیشترین تأثیر را بر میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان داشتند.

کلیدواژه‌ها: آگاهی‌های زیست‌محیطی، عوامل اجتماعی، محیط‌زیست.

مقدمه

امروزه فاجعه زیست‌محیطی علاوه بر آنکه آرامش و امنیت را از زندگی انسان می‌رباید، موجودیت بشر را نیز تهدید می‌کند؛ به همین دلیل در محافل علمی و سیاسی بحث زیست‌محیطی از جدی‌ترین موضوعات به‌شمار می‌آید (ولایی، ۱۳۸۴، ۱۲). اکنون مسائل زیست‌محیطی به قدری دامنه پیدا کرده‌اند، که قلمرو آنها دیگر به موضوعات فنی ختم نمی‌شود و مفهوم اجتماعی عمیقی یافته‌اند (اژدری، ۱۳۸۲، ۲۸). رفتارهای نابهنجار در خصوص محیط‌زیست به علت ناآشنایی با فرهنگ شهر و روستانشینی و نداشتن درک درست از اوضاع زیست‌محیطی حاکم بر جامعه است. مردم فرهنگ استفاده از منابع طبیعی، امکانات زیست‌محیطی و فرهنگ زیستن همراه با هم‌زیستی با محیط را نیاموخته‌اند یا آن را درونی نکرده‌اند (ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۰، ۳۹). به همین دلیل داشتن آگاهی از وضعیت محیط‌زیست و بررسی روند تغییرات آن به موضوع مورد توجه مجامع جهانی طی سال‌های اخیر بدل شده است و درک صحیح از وضعیت محیط‌زیست برای تعیین تغییرات لازم در نحوه مدیریت و ارائه برنامه‌های مدیریتی نقش بسیار مهمی دارد (ستوده و پوراصغر سنگاچین، ۱۳۸۹، ۵۲). در این زمینه، آگاهی‌های روستاییان از مسائل زیست‌محیطی پیرامون خود به‌عنوان مهم‌ترین برنامه در کشورهای در حال توسعه برای دستیابی به توسعه پایدار محیط‌زیست مطرح می‌شود (افتخاری و فاضل‌نیا، ۱۳۸۴، ۱۱۲). روستاها به‌عنوان یکی از مکان‌های زیست‌پذیر، نزدیکی ویژه‌ای به محیط پیرامون خود دارند، به طوری که بیشترین تأثیر را بر محیط می‌گذارند و بیشترین تأثیر را نیز از آن دریافت می‌کنند؛ و از این نظر بیشترین ارتباط را با محیط دارند (مطیعی لنگرودی و عزمی، ۱۳۹۰، ۱۰۲).

در مسیر آگاهی‌رسانی به مردمان محلی از مسائل زیست‌محیطی پیرامون خود، مقاله حاضر درصدد است به بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر آگاهی‌های زیست‌محیطی خانوارهای روستایی ساکن در دهستان جعفرق از توابع شهرستان بینالود بپردازد. براین اساس پرسش‌های اصلی تحقیق این‌گونه مطرح می‌شوند: آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان بیشتر در خصوص چه

مسائلی از محیط زیست و تا چه میزان است؟ ویژگی‌های اجتماعی خانوارهای روستایی ساکن در ناحیه مورد مطالعه تا چه حد باعث آگاهی‌های زیست‌محیطی آنان می‌شود؟

در پاسخ به پرسش‌های تحقیق، فرضیه‌هایی به شرح زیر مطرح است:

- بین ویژگی‌های فردی خانوارهای روستایی ناحیه مورد مطالعه و آگاهی‌های زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.
- بین ویژگی‌های رفتاری- روان‌شناختی خانوارهای روستایی ناحیه مورد مطالعه و آگاهی‌های زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.
- بین ویژگی‌های فرهنگی- اجتماعی موجود در ناحیه مورد مطالعه و آگاهی‌های زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.
- بین میزان مصرف رسانه‌های جمعی موجود در ناحیه مورد مطالعه و آگاهی‌های زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

مروری بر مطالعات پیشین

محیط‌زیست

از گذشته‌های دور تاکنون از محیط‌زیست، جایگاه و تأثیر آن بر جوامع انسانی برداشت‌های متعددی شده است؛ از جمله اینکه محیط‌زیست به‌عنوان موجودی خطرناک، بی‌نظم یا به‌مثابه پدیده‌ای منظم، امری جدا از انسان، ماشین، و به‌صورت کالایی در خدمت انسان و نظایر اینها توصیف شده است (فهیمی، ۱۳۸۷، ۲). به‌طور کلی محیط‌زیست عبارت است از محیطی که فرایند حیات را فراگرفته و با آن برهم‌کنش دارد و از طبیعت، جوامع انسانی، و فضاهایی که با فکر و به‌دست انسان ساخته شده‌اند، تشکیل یافته است و کل فضای زیستی کره زمین، یعنی زیست‌کره (بیوسفر) را فرامی‌گیرد (سلطانی، ۱۳۷۱، ۱). با توجه به آنچه ذکر شد در ادامه برخی تعاریف ارائه‌شده در خصوص محیط‌زیست مطرح شده‌اند.

«محیط زیست، قسمت کوچکی از جو (اتمسفر)، هیدروسفر و لیتوسفر را شامل می‌شود. به عبارت دیگر، محیط‌زیست قشر نازکی از هوا، زمین و آب است که همهٔ زندگی را دربردارد» (جنیدی، ۱۳۵۲، ۱۴۳). الکساندر کیس معتقد است: «اصطلاح محیط‌زیست را می‌توان به منطقه‌ای محدود یا تمام یک سیاره و حتی به فضای بیرونی‌ای که آن را احاطه کرده است، اطلاق کرد» (الکساندر و همکاران، ۱۳۵۶، ۵). «محیط‌زیست، به محیطی اطلاق می‌شود که انسان به‌طور مستقیم و غیر مستقیم به آن وابسته است و زندگی و فعالیت‌های او در ارتباط با آن قرار دارد» (میرعظیم، ۱۳۷۵، ۱۱).

عوامل اجتماعی و محیط‌زیست

امروزه مسائلی نظیر محدودیت دوام ذخایر فسیلی، نگرانی‌های زیست‌محیطی، ازدحام روزافزون جمعیت، رشد اقتصادی، و میزان مصرف همگی مباحث جهان‌شمولی هستند که فکر اندیشمندان را در یافتن راهکارهای مناسب برای حل معضلات انرژی در جهان – و به‌خصوص بحران‌های زیست‌محیطی – به خود مشغول کرده‌اند (شارع‌پور، ۱۳۸۷، ۱۳۵). اکنون مسائل زیست‌محیطی به قدری دامنه پیدا کرده‌اند که قلمرو آنها دیگر به مسائل فنی ختم نمی‌شود. در زمان حاضر مسائل زیست‌محیطی عمیقاً مفهوم اجتماعی یافته‌اند و ریشهٔ فرهنگی – اجتماعی دارند. حفظ محیط‌زیست به مسائل زیادی ارتباط دارد که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین آن مسئلهٔ فرهنگ اجتماعی است (اسلام‌زاده، ۱۳۸۲، ۴۳). به همین دلیل یکی از راهکارهای اجتناب از آسیب‌رساندن به محیط‌زیست و جلوگیری از تخریب آن، تغییر رفتار انسان‌ها به سمت‌وسوی ابعاد طبیعت‌گرایانه است (Quimbata & Pavel, 2005, 16). توماس^۱ از منظر جامعه‌شناسی، تأثیرات روان‌شناختی و عاطفی چرخش تدریجی نگرش انسان‌ها به محیطی طبیعی را ناشی از

1. Tomas

تغییرات بنیادی در سازمان اجتماعی جامعه و افزایش جهان‌بینی مدرن علمی می‌داند (ساتن^۱، ۱۳۹۱، ۲۴). بنابراین، درک نگرش‌های زیست‌محیطی هدف اساسی و اولیه پژوهشگران در دستیابی به بینش‌های جدید در مسیر کمک به تحقیقات در زمینه مطالعات زیست‌محیطی است. مطالعات سی‌یرز نشان می‌دهند که چهار سطح تغییر در فرد وجود دارد و پیش از هر چیز دانش فرد باید تغییر پیدا کند (آموزش). تغییر در دانش موجب تغییر نگرش می‌شود و تغییر نگرش، تغییر رفتار فردی و سپس تغییر رفتار گروهی را به دنبال دارد. بدین ترتیب تغییر نگرش فرد در مقایسه با تغییر دانش فردی وی به زمان بیشتری نیاز دارد. تغییر در نگرش فرد می‌تواند بر رفتار وی و در نهایت بر رفتار گروهی (اجتماعی و سازمانی) تأثیر بگذارد (اسماعیلی، ۱۳۸۶، ۱۳۹). هدف نهایی حفاظت محیط زیست در زمینه محیط اجتماعی، افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطح جامعه و تقویت فرهنگ زیست‌محیطی در سطوح مختلف اجرایی است.

آگاهی‌های زیست‌محیطی

به وجود آمدن آگاهی‌های زیست‌محیطی به اواخر دهه ۱۹۶۰ در کشورهای غربی برمی‌گردد. این آگاهی‌ها در ابتدا منحصر به کشورهای غربی بود. زمانی که جنگ سرد به پایان رسید و مشکلات زیست‌محیطی تهدید جدید جهانی برای حیات انسان به شمار آمد، آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطح جهان در دهه ۱۹۸۰ رشد یافت (درسنر^۲، ۱۳۸۴، ۶۹). یکی از پیش‌فرض‌های اساسی در مطالعات محیط‌زیست این است که بسیاری از مشکلات زیست‌محیطی را می‌توان با افزایش آگاهی عمومی در مورد محیط زیست برطرف کرد (Salehi, 2010). به عبارت دیگر، اعتقاد بر این است که آگاهی زیست‌محیطی کلید حل بسیاری از مشکلات زیست‌محیطی است (Barr, 2003, 228). از این رو آگاهی، فرایندی قلمداد می‌شود

1. Satin
2. Drsnr

که سازماندهی، تعبیر، تفسیر و ارتباط اطلاعات را از طریق حواس جمع‌آوری به دست می‌آید (محسنی، ۱۳۷۱، ۹-۷). امروزه پژوهشگران بر این باورند که افزایش آگاهی عمومی زیست‌محیطی می‌تواند مسائل و مشکلات زیست‌محیطی را کاهش دهد و منجر به رفتارهای مسئولانه در برابر محیط زیست شود. یک رفتار مخرب زیست‌محیطی در مکان و زمانی معین می‌تواند تأثیرات ناخواسته فراوانی در سایر مکان‌ها و زمان‌ها داشته باشد و صدمات جبران‌ناپذیری بر اکوسیستم‌های آینده و بر زندگی نسل‌های فردا وارد آورد. در چنین شرایطی دستیابی به توسعه پایدار ناممکن به نظر می‌رسد، چراکه رابطه بین توسعه پایدار و محیط زیست رابطه‌ای دوسویه است و غفلت از محیط زیست مانع از دستیابی به اهداف توسعه می‌شود (گراوندی و همکاران، ۱۳۹۰، ۶۸). کسب آگاهی زیست‌محیطی نخستین گام در راه پایداری است و اساساً شرط بقای آینده بشریت آگاهی زیست‌محیطی، توانایی فهم اصول شناخت محیط زیست و زندگی کردن بر پایه آنهاست (فریتيوف^۱، ۱۳۸۶، ۲۸۳). راهبردهای زیست‌محیطی در برنامه‌ریزی روستایی، سازمان‌بخشیدن به فعالیت‌ها، و سازمان‌دهی امور مربوط به منابع طبیعی با هدف حفاظت، حراست و تقویت محیط زیست در بعد زمان اقداماتی در چارچوب پایداری زیست‌محیطی روستاها به‌شمار می‌آیند. مهم‌ترین عامل از میان عوامل محرک و بسترساز برنامه‌های اقدام برای توسعه پایدار روستایی، ادراک و آگاهی ساکنان مناطق روستایی از خود و محیط پیرامون‌شان است، که مورد توجه و اتفاق نظر اکثر صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی و توسعه روستایی قرار گرفته است. با مطالعه متون و پژوهش‌های موجود استنباط می‌شود که اغلب پارادایم‌های جدید توسعه پایدار روستایی بر اهمیت نقش آموزش‌های مبتنی بر آگاه‌سازی روستاییان و نیز بر دسترسی برابر افراد روستایی به منابع اطلاعاتی تأکید دارند و راهبرد مناسب برای این منظور را نیز رهیافت‌های ترویجی اطلاع‌رسانی می‌دانند (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۴، ۱۱۲).

1. Frytyvf

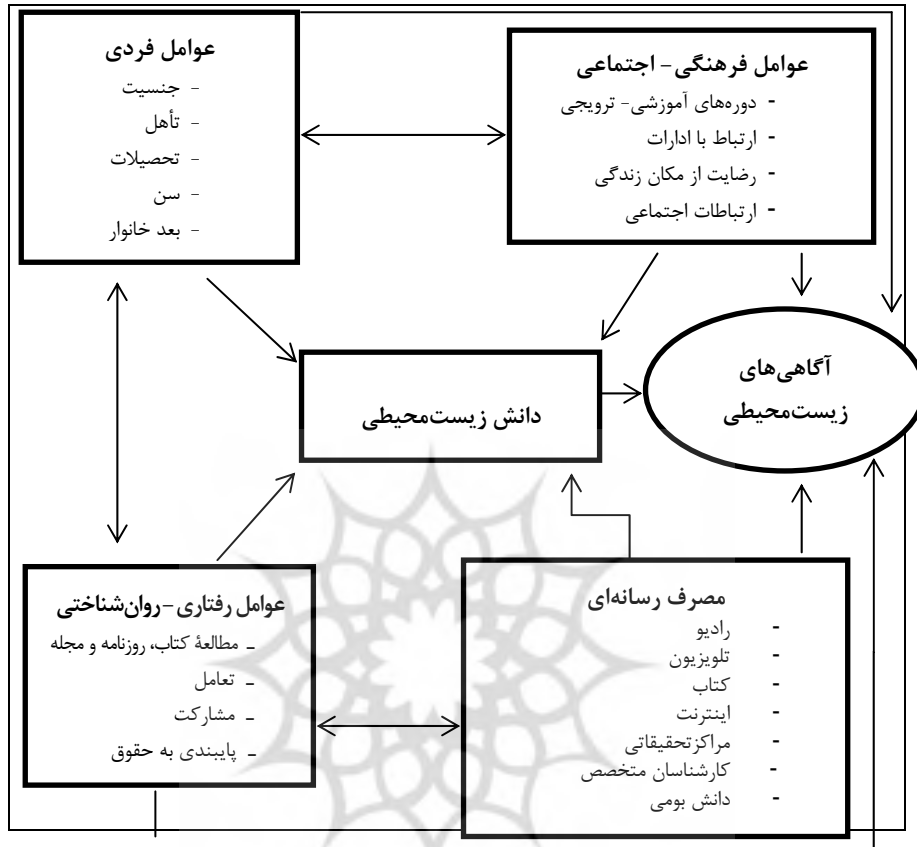
مطالعات فراوانی در زمینه عوامل اجتماعی و محیط‌زیست انجام گرفته است. در ادامه، به خلاصه نتایج چند مورد از مهم‌ترین مطالعات مرتبط با موضوع پژوهش اشاره می‌شود. دیکمن و دورفر^۱ (۱۹۹۲) بیان می‌کنند که بیشتر افرادی که به اندازه کافی درباره موضوعات زیست محیطی آگاهی دارند، کنش‌های زیست محیطی مسئولانه از خود نشان می‌دهند (Kollmuss & Agyeman, 2002, 14). استرن^۲ و همکاران معتقدند که پایه اجتماعی زیست محیطی می‌تواند در راه آزمودن ارزش‌های زیست محیطی به کار آید. افرادی که آمادگی بیشتری برای تغییر دارند، دگردوست هستند و احساس نزدیکی با طبیعت می‌کنند، به احتمال زیاد رفتارهای محافظت از محیط بیشتری از خود نشان می‌دهند (Barr, 2007, 2). فاضل‌نیا و افتخاری (۱۳۸۴) در تحقیقی با عنوان «تبیین نظریه‌ای عوامل مؤثر بر شناخت و آگاهی روستاییان از توانش‌های خود و محیط پیرامون»، به این نتیجه رسیدند که عوامل اجتماعی نظیر متغیرهای فردی، روان شناختی، فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل محیطی و توسعه زیرساخت‌ها در روستا بر آگاهی‌های زیست محیطی جوامع محلی اثر می‌گذارند. شاه‌نوشی و عبداللهی (۱۳۸۶) در بررسی عوامل مؤثر بر فرهنگ زیست محیطی شهروندان اصفهان، به مطالعه رابطه آگاهی زیست محیطی با رفتار زیست محیطی پرداختند و رابطه مستقیم معناداری را بین دو متغیر به دست آوردند. بدین ترتیب، هرچه آگاهی زیست محیطی افزایش یافته، به طور معناداری رفتار زیست محیطی مثبت‌تری شکل گرفته است (صالحی و کریم‌زاده، ۱۳۹۰، ۱۶۳). نامداری و نجفیان (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با نام «بررسی عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر عملکرد زنان در حفظ محیط زیست در شهرستان آبادان»، دریافتند که عوامل اجتماعی بیش از عوامل اقتصادی بر عملکرد زنان برای حفظ محیط‌زیست تأثیر دارند.

1. Dickman and Doerfer
2. Stern

ادهمی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با نام «بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط‌زیست در شهر تهران»، به این نتیجه رسیدند که عوامل فرهنگی نقش تعیین‌کننده‌ای در رفتارهای افراد جامعه دارند و رفتارهای زیست‌محیطی تک‌تک افراد برگرفته از این عامل مهم است. گراوندی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با نام «مدل‌سازی توسعه پایدار زیست‌محیطی با استفاده از تئوری بنیانی در روستای شروینه»، به این نتیجه رسید که برگزاری کلاس‌های آموزشی، مشارکت مردم، و وجود نهادهای محلی و سازمان‌های دولتی حامی محیط‌زیست می‌توانند منجر به بالابردن آگاهی مردم روستا و کاهش صدمات وارد بر محیط‌زیست شوند. رشیدی و رشیدی (۱۳۹۰) در تحقیقی با موضوع «بررسی نقش رسانه‌ها در حفاظت از محیط‌زیست و تأثیر آن بر رفتار مردم و مدیران از منظر شکل‌گیری فرهنگ مصرف»، به این نتیجه دست یافتند که آموزش زیست‌محیطی و انطباق الگوی مصرف جامعه با موازین عقلی و منطقی در راستای منابع ملی تنها از طریق نهادهای رسمی میسر نیست، بلکه وسایل ارتباط جمعی نیز می‌بایست به‌عنوان مکمل نهادهای رسمی آموزش در زمینه مسائل زیست‌محیطی عمل کنند.

حقیقتیان و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی با نام «تأثیر رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی بر توسعه اجتماعی در بین کارکنان پارس جنوبی در عسلویه»، به این نتیجه رسیدند که بین رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی پارس جنوبی با شبکه‌های مشارکت مدنی، هنجارهای اجتماعی و اعتماد اجتماعی آنان رابطه معناداری وجود دارد. صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با نام «مطالعه تجربی رابطه آگاهی و رفتارهای زیست‌محیطی در مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج» دریافتند که بین عواملی چون محل سکونت، تأهل و سن با آگاهی‌های زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی رابطه وجود دارد.

در پژوهش حاضر به‌منظور شناسایی و تبیین تأثیر عوامل اجتماعی بر میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان ساکن دهستان جاغرق، پژوهش توصیفی-میدانی انجام شد. در این مطالعه، عوامل مؤثر بر آگاهی‌های زیست‌محیطی در قالب چهار مؤلفه فردی، رفتاری-روان‌شناختی، فرهنگی-اجتماعی و میزان مصرف رسانه‌ای براساس دیدگاه‌های خانوارهای روستایی ساکن در دهستان جاغرق ارزیابی شدند (شکل ۱).

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش: عوامل اجتماعی مؤثر بر آگاهی‌های زیست‌محیطی

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از منظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری اطلاعات از نوع توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل خانوارهای روستایی روستاهای دهستان جعفرق است، که براساس آمارهای موجود ۱۴۷۷ خانوار روستایی برآورد شده است. حجم نمونه براساس فرمول کوکران، ۳۳۶ خانوار روستایی تعیین شد، که طبق جدول ۱ از شش روستای

(جاغرق، نقندر، کلاته‌آهن، کنگ، دهبار و سیرزار علیا) انتخاب شده است. واحد تحلیل در این پژوهش، خانوار اما واحد مشاهده، فرد پاسخ‌گو است و اطلاعات لازم از طریق پرسشنامه از اعضای خانوار به‌دست آمده است. ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها و سنجش متغیرهای تحقیق، پرسشنامه محقق‌ساخته است. پردازش و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام گرفت. برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری توصیفی و تحلیلی متناسب استفاده شد. برای سنجش پایایی تحقیق - همانند اغلب تحقیقات پیمایشی- از رایج‌ترین و معروف‌ترین روش ارزیابی پایایی یعنی ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید؛ که با توجه به عدد به‌دست آمده (۰/۸۸) می‌توان گفت پرسشنامه تحقیق پایایی خوبی دارد. گزینه‌های نامناسب با استفاده از تکنیک‌های موجود در نرم‌افزار ذی‌ربط شناسایی و براساس کمترین میزان همبستگی با سایر گزینه‌ها از فرایند تحلیل حذف شدند. اعتبار ابزار تحقیق نیز با استفاده از اعتبار صوری^۱ (مراجعه به متخصصان) تأیید شد.

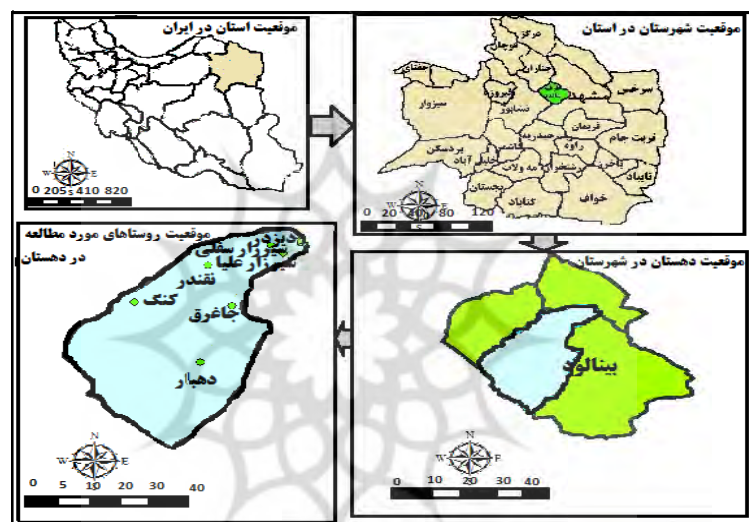
جدول ۱. نمونه‌گیری طبقه‌ای از منطقه مطالعه‌شده

نام روستا	تعداد خانوار	تعداد نمونه
جاغرق	۷۶۷	۱۷۴
نقندر	۲۰۹	۴۸
کلاته‌آهن	۹۴	۲۱
کنگ	۲۷۱	۶۲
سیرزار علیا	۲۲	۵
دهبار	۱۱۴	۲۶
جمع	۱۴۷۷	۳۳۶

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

معرفی منطقه مورد مطالعه

دهستان جاغرق از توابع بخش طرفه واقع در شهرستان بینالود است، که در عرض جغرافیایی ۱۹/۳۶ درجه شمالی و ۴۹/۵۶ درجه طولی شرقی قرار دارد. این دهستان براساس سرشماری سال ۱۳۹۰ دارای ۴۷۵۵۰۰۰ نفر جمعیت است و روستاهای دارای سکنة جاغرق، دهبار، کنگ، کلاته‌آهن، نقندر، دیزدر و سیرزار علیا را دربرمی‌گیرد.

شکل ۲. نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

یافته‌های تحقیق

ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها و سنجش متغیرهای تحقیق، پرسشنامه محقق‌ساخته است. پردازش و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام گرفت. برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری همچون یو مان‌ویتنی، پی‌رسون، اسپیرمن و رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شد. برای سنجش پایایی تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید، که با توجه به عدد به‌دست‌آمده (۰/۸۸) می‌توان گفت پرسشنامه تحقیق پایایی مناسبی دارد.

یافته‌های توصیفی

از مجموع ۳۳۶ نفر نمونه آماری از شش روستای دهستان جاغرق (شامل جاغرق، نقندر، کنگ، کلاته‌آهن، سیرزار علیا و دهبار)، ۴۳/۴۵ درصد زن و ۵۶/۵۵ درصد مرد هستند. بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی بالای ۴۰ سال (۴۳ درصد) و کمترین فراوانی سنی مربوط به گروه سنی ۲۰-۲۵ سال (۱۴/۵ درصد) است. بیشترین فراوانی سطح تحصیلات مربوط به تحصیلات سیکل (۳۰/۸ درصد) و کمترین فراوانی مربوط به روستاییانی است که دارای تحصیلات فوق‌دیپلم به بالا بودند (۸/۸ درصد). بیشترین فراوانی نوع فعالیت پاسخ‌گویان مربوط به شغل کشاورزی (۴۹/۱ درصد) و کمترین فراوانی مربوط به شغل آزاد (۵ درصد) است. ۳۷/۲ درصد پاسخ‌گویان مجرد و ۶۲/۸ درصد آنها متأهل هستند. به‌منظور سنجش میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی افراد، با استفاده از آمار توصیفی، داده‌ها در پنج گروه به‌صورت طیف لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) امتیازدهی شدند. نتایج به‌دست‌آمده از جدول ۲ نشان می‌دهند که آگاهی زیست‌محیطی اکثر افراد در رتبه سوم قرار دارد، به‌طوری‌که می‌توان گفت آگاهی‌های زیست‌محیطی ۳۷/۱ درصد از خانوارهای ساکن در دهستان جاغرق در حد متوسط است.

جدول ۲. سنجش میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی در منطقه مورد مطالعه

درصد	فراوانی	میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی
۱۴/۷	۵۳	خیلی کم
۱۹/۳	۶۵	کم
۳۷/۱	۱۲۵	متوسط
۱۲/۸	۳۶	زیاد
۱۶/۱	۵۷	خیلی زیاد
۱۰۰	۳۳۶	جمع

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

یافته‌های تحلیلی

جنسیت، تأهل و آگاهی‌های زیست‌محیطی

اطلاعات جدول ۳، میزان تفاوت آگاهی‌های زیست‌محیطی نمونه آماری را بین دو گروه مردان- زنان و متأهل‌ها - مجردها با استفاده از آزمون آماری یو مان‌ویتنی^۱ نشان می‌دهد. براساس نظر متخصصان آمار و روش تحقیق، برای مقایسه میانگین متغیر رتبه‌ای بین دو گروه مستقل، به‌جای آزمون تی (t-test) از آزمون ناپارامتری یو مان‌ویتنی استفاده می‌شود. نتایج نشان می‌دهند که بین مردان- زنان و مجردها- متأهل‌ها تفاوت معنادار آماری از نظر میزان آگاهی زیست‌محیطی وجود ندارد.

جدول ۳. تفاوت بین جنسیت و تأهل با میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی براساس آزمون یو مان‌ویتنی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	گروه‌ها	حجم نمونه	میانگین رتبه‌ای	یو مان ویتنی	سطح معناداری
جنسیت	آگاهی‌های زیست‌محیطی	زن	۱۴۶	۱۲۰/۸۷	۷۸۰/۰۰۰	۰/۲۴۱ ns
		مرد	۱۹۰	۱۱۶/۳۱		
تأهل	آگاهی‌های زیست‌محیطی	مجرد	۱۲۵	۹۸/۱۴	۶۵۴/۱۲	۰/۷۲۵ ns
		متأهل	۲۱۱	۹۱/۸۷		

ns: عدم معناداری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

ویژگی‌های فردی و آگاهی‌های زیست‌محیطی

برای بررسی رابطه بین سایر ویژگی‌های فردی با آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان از آزمون آماری تحلیل همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج نشان می‌دهند که براساس این آزمون

1. U-Manwithney

سطح معناداری ۰/۰۰۰ است، که وجود رابطه معناداری را تا سطح ۰/۹۹ بین متغیرها نشان می‌دهد. با بالا رفتن سن و میزان تحصیلات افراد ساکن در نواحی روستایی به همان میزان آگاهی این افراد در خصوص مسائل زیست‌محیطی افزایش می‌یابد. سطح معناداری ۰/۱۵۹ براساس آزمون پیرسون بین متغیر بعد خانوار و میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی در این پژوهش، نشان می‌دهد که بین این دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد.

جدول ۴. رابطه بین ویژگی‌های فردی با آگاهی‌های زیست‌محیطی براساس آزمون پیرسون

مؤلفه فردی	متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب آماره	سطح معناداری
سن	ویژگی‌های فردی	آگاهی‌های زیست‌محیطی	۰/۷۴	** ۰/۰۰۰
تحصیلات			۰/۷۰	** ۰/۰۰۰
بعد خانوار			۰/۱۱۳	ns ۰/۱۵۹

** معناداری در سطح ۹۹ درصد

ns: عدم معناداری

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

ویژگی‌های رفتاری - روان‌شناختی و آگاهی‌های زیست‌محیطی

اطلاعات به دست آمده از جدول ۵، رابطه بین ویژگی‌های رفتاری - روان‌شناختی جامعه نمونه را با میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن نشان می‌دهد. نتایج حاصل از آزمون بیان می‌کنند که سطح معناداری بین متغیرهای رفتاری - روان‌شناختی با میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی ۰/۰۰۰ است، که نشان‌دهنده وجود رابطه معناداری تا سطح ۰/۹۹ درصد بین متغیرهاست. بیشترین عامل تأثیرگذار بر شاخص رفتاری - روان‌شناختی با بالاترین ضریب آماره (۰/۳۸) مربوط به مؤلفه تعامل با دیگران و کمترین عامل تأثیرگذار مربوط به مؤلفه پایبندی به حقوق و عرف با ضریب آماره ۰/۱۲ است.

جدول ۵. رابطه بین ویژگی‌های رفتاری - روان‌شناختی با آگاهی‌های زیست‌محیطی براساس آزمون اسپیرمن

سطح معناداری	ضریب آماره	متغیر وابسته	متغیر مستقل	مؤلفه رفتاری - روان‌شناختی
۰/۰۰۰**	۰/۲۴	آگاهی‌های زیست‌محیطی	ویژگی‌های رفتاری - روان‌شناختی	مطالعه کتاب، روزنامه و مجله
۰/۰۰۰**	۰/۳۸			تعامل و ارتباط با دیگران
۰/۰۰۰**	۰/۳۱			مشارکت و فعالیت در امور روستایی
۰/۰۰۰**	۰/۱۲			پایبندی به حقوق و عرف مردم

** معناداری در سطح ۹۹ درصد

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی و آگاهی‌های زیست‌محیطی

نتایج حاصل از آزمون تحلیل همبستگی اسپیرمن بین ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی با میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی، وجود رابطه معناداری را تا سطح ۰/۹۹ بین متغیرهای مذکور نشان می‌دهند. بیشترین عامل تأثیرگذار با ضریب آماره ۰/۸۲ مربوط به مؤلفه ارتباطات اجتماعی در سطح محلی و فرامحلی و کمترین میزان تأثیر مربوط به مؤلفه شرکت در دوره‌های آموزشی و ترویجی با ضریب آماره ۰/۴۸ است.

جدول ۶. رابطه بین ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی با آگاهی‌های زیست‌محیطی براساس آزمون اسپیرمن

سطح معناداری	ضریب آماره	متغیر وابسته	متغیر مستقل	مؤلفه‌های فرهنگی - اجتماعی
۰/۰۰۸**	۰/۴۸	آگاهی‌های زیست‌محیطی	ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی	شرکت در دوره‌های آموزشی - ترویجی
۰/۰۰۵**	۰/۵۲			ارتباط با نهادها و اداره‌های دولتی و غیردولتی
۰/۰۰۲**	۰/۷۲			رضایت از مکان زندگی
۰/۰۰۰**	۰/۸۲			ارتباطات اجتماعی در سطوح محلی و فرامحلی

** معناداری در سطح ۹۹ درصد

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

میزان مصرف رسانه‌ای و آگاهی‌های زیست‌محیطی

نتایج حاصل از آزمون اسپیرمن بین میزان مصرف رسانه‌ای با آگاهی‌های زیست‌محیطی نشان می‌دهند که سطح معناداری بین متغیرهای مصرف رسانه‌ای و میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی، ۰/۰۰۰ است

که نشان‌دهنده وجود رابطه معناداری تا سطح ۰/۹۹ بین متغیرهاست. استفاده از رادیو با بالاترین ضریب آماره (۴/۲۲) به‌عنوان بیشترین عامل تأثیرگذار و دسترسی به مراکز و ایستگاه‌های تحقیقاتی با ضریب آماره ۰/۱۲ کمترین عامل تأثیرگذار در میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان شناخته شده است.

جدول ۷. رابطه بین میزان مصرف رسانه‌ای با آگاهی‌های زیست‌محیطی براساس آزمون اسپیرمن

مؤلفه مصرف رسانه‌ای	متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب آماره	سطح معناداری
رادیو	مصرف رسانه‌ای	آگاهی‌های زیست‌محیطی	۰/۴۲۲	۰/۰۰۰ **
تلویزیون			۰/۸۶	۰/۰۰۱ **
کتاب			۰/۱۶۴	۰/۰۰۴ **
اینترنت			۰/۸۹	۰/۰۰۹ **
مراکز و ایستگاه‌های تحقیقاتی			۰/۱۲	۰/۰۰۰ **
استفاده از کارشناسان زیست‌محیطی			۰/۳۰	۰/۰۰۸ **
دانش بومی منتقل شده از نیاکان			۰/۴۶	۰/۰۰۵ **

** معناداری در سطح ۹۹ درصد

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام^۱

با توجه به همبستگی مناسبی که بین مؤلفه‌های اجتماعی (ویژگی‌های فردی، رفتاری- روان‌شناختی، فرهنگی- اجتماعی و میزان مصرف رسانه‌ای) با متغیر وابسته (آگاهی‌های زیست‌محیطی) در این پژوهش مشاهده گردید، به‌منظور آگاهی از مؤثرترین متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از رگرسیون گام‌به‌گام استفاده می‌شود (جدول ۸). در این بخش متغیرهای مستقل یک‌به‌یک وارد معادله رگرسیون می‌شوند و کم‌اثرترین‌ها از معادله خارج و مؤثرترین متغیرهای مستقل باقی می‌مانند.

1. Stepwise

جدول ۸. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی چندمتغیره تأثیر عوامل اجتماعی بر میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی

مؤلفه‌ها	متغیر مستقل	مقدار ضریب F	ضریب رگرسیون استاندارد شده بتا	سطح معناداری آزمون t	ضریب تعیین جمعی
فردی	سن	۴/۱۹	۰/۱۶۲	۰/۰۰۴ **	۰/۱۲۶
	تحصیلات	۰/۱۷۰	-۰/۰۳۳	۰/۶۸۱ ns	۰/۰۰۱
رفتاری- روان‌شناختی	تعامل و ارتباط با دیگران	۱۱/۲۰۱	۰/۲۵۹	۰/۰۰۱ **	۰/۱۶۷
	مشارکت در امور روستایی	۸/۸۲	۰/۱۵۵	۰/۰۰۵ **	۰/۲۲۴
	میزان مطالعه کتاب، روزنامه و مجله	۰/۸۶۶	-۰/۰۷۴	۰/۳۵۳ ns	۰/۰۰۶
فرهنگی- اجتماعی	پایبندی به حقوق و عرف محلی	۰/۴۹	۰/۱۸	۰/۸۲۵ ns	۰/۰۰۰
	ارتباطات محلی و فرامحلی	۵/۸۹	۰/۱۹۱	۰/۰۰۱ **	۰/۲۳۶
	ارتباط با نهادها و اداره‌های دولتی- غیردولتی	۰/۹۲۶	-۰/۰۷۷	۰/۳۳۷ ns	۰/۰۰۶
	میزان رضایت از مکان زندگی	۰/۶۰۵	۰/۰۶۲	۰/۴۳۸ ns	۰/۰۰۴
صرف رسانه‌ای	شرکت در دوره‌های آموزشی- ترویجی	۰/۴۷۷	-۰/۰۵۵	۰/۴۹۱ ns	۰/۰۰۳
	رادیو	۳۱/۷۶	۰/۴۱۱	۰/۰۰۰ **	۰/۱۶۹
	تلویزیون	۴/۱۶۵	۰/۰۸۶	۰/۲۸۲ ns	۰/۰۰۷
	کتاب	۱/۳۵	۰/۱۵۸	۰/۰۴۷ ns	۰/۰۲۵
	اینترنت	۱/۲۶	-۰/۰۹۰	۰/۲۶۲ ns	۰/۰۰۸
	دانش بومی منتقل شده از نیاکان	۰/۸۸۴	-۰/۰۷۵	-۰/۹۴۰ ns	۰/۰۰۶
	استفاده از کارشناسان متخصص زیست‌محیطی	۰/۶۹۰	-۰/۰۶۶	۰/۴۰۸ ns	۰/۰۰۴
	مراکز و ایستگاه‌های تحقیقاتی	۰/۳۱۹	-۰/۰۴۵	۰/۵۷۳ ns	۰/۰۰۲

** معناداری در سطح ۹۹ درصد

ns: عدم معناداری

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

همان‌طور که در جدول ۹ مشاهده می‌شود، از ابعاد اصلی عوامل اجتماعی فقط پنج متغیر در مدل باقی مانده‌اند. این پنج متغیر در مجموع بیشترین تأثیرات را بر میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی تبیین می‌کنند. مقدار ضریب F و وزن بتا اهمیت متغیرهای باقی‌مانده را مشخص می‌کنند. براساس وزن بتا به ترتیب اهمیت، عوامل رادیو، تعامل با دیگران، ارتباطات

محلی و فرامحلی، سن و مشارکت در امور روستا بیشترین سهم را در تبیین میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی دارند. با استفاده از روش گام‌به‌گام نیز دو بعد اساسی رفتاری- روان‌شناختی در معادله باقی مانده است، که نشان از اهمیت این مؤلفه در کنار سایر مؤلفه‌های فردی، فرهنگی- اجتماعی و میزان مصرف رسانه‌ای در تبیین و پیش‌بینی میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی دارد.

جدول ۹. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی چندمتغیره تأثیر عوامل اجتماعی بر میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی

متغیر مستقل	مقدار ضریب F	ضریب رگرسیون استاندارد شده بتا	سطح معناداری آزمون t	ضریب تعیین جمعی
رادیو	۳۱/۷۶	۰/۴۱۱	۰/۰۰۰ **	۰/۱۶۹
تعامل و ارتباط با دیگران	۱۱/۲۰۱	۰/۲۵۹	۰/۰۰۱ **	۰/۱۶۷
ارتباطات محلی و فرامحلی	۵/۸۹	۰/۱۹۱	۰/۰۰۱ **	۰/۲۳۶
سن	۴/۱۹	۰/۱۶۲	۰/۰۰۴ **	۰/۱۲۶
مشارکت در امور روستایی	۸/۸۲	۰/۱۵۵	۰/۰۰۵ **	۰/۲۲۴

** معناداری در سطح ۹۹ درصد

منبع: نگارندگان تحقیق، ۱۳۹۲

بحث و نتیجه‌گیری

در عصر حاضر، تأثیر رفتار انسانی بر منابع طبیعی و اکوسیستم‌ها فزونی یافته است، به طوری که کسب دانش و آگاهی از مسائل زیست‌محیطی به منظور کاهش آثار تخریبی رفتار انسانی بر محیط زیست امری لازم و ضروری تلقی می‌شود. در پژوهش حاضر عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان آگاهی زیست‌محیطی در جوامع روستایی ارزیابی شدند. نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی پژوهش نشان می‌دهند که میزان آگاهی روستاییان از مسائل زیست‌محیطی با ۳۷/۲ درصد، در حد متوسط قرار دارد. آزمون فرضیات نشان داد که بین مؤلفه‌های اجتماعی (مؤلفه فردی، رفتاری- روان‌شناختی، فرهنگی- اجتماعی و میزان مصرف رسانه‌ای) با میزان آگاهی

زیست‌محیطی افراد رابطه معناداری تا سطح ۹۹ درصد وجود دارد. از میان ویژگی‌های فردی، بین سن و میزان تحصیلات افراد با میزان آگاهی آنها از محیط‌زیست رابطه معناداری تا سطح ۰/۹۹ وجود دارد. در ویژگی‌های رفتاری- روان‌شناختی، مؤلفه تعامل افراد با یکدیگر با بالاترین ضریب آماره (۰/۳۸)، در ویژگی‌های فرهنگی- اجتماعی مؤلفه ارتباطات افراد در سطح محلی و فرامحلی با ضریب آماره ۰/۸۲، و در نهایت در میزان مصرف رسانه‌ای، استفاده از وسیله ارتباطی رادیو با ضریب ۴/۲۲، بیشترین تأثیرگذاری را در زمینه میزان آگاهی از محیط‌زیست در بعد اجتماعی داشتند. نتایج حاصل از رگرسیون گام‌به‌گام نشان دادند که پنج متغیر (استفاده از رادیو، تعامل با دیگران، ارتباطات اجتماعی در سطح محلی و فرامحلی، مشارکت در امور روستا و سن) بیشترین تأثیر را بر میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان داشتند. با استفاده از رگرسیون گام‌به‌گام، دو متغیر تعامل و مشارکت از مؤلفه رفتاری- روان‌شناختی در معادله باقی ماندند که نشان‌دهنده اهمیت بالای این مؤلفه در مقایسه با سایر مؤلفه‌های اجتماعی در میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان هستند.

براساس نتایج به‌دست‌آمده از یافته‌های پژوهش، راهکارهایی برای افزایش میزان آگاهی روستاییان ساکن در دهستان جاغرق در حوزه مسائل زیست‌محیطی مطرح می‌شود.

۱. ارتقای آگاهی‌های زیست‌محیطی بین اقشار مختلف مردم (زن و مرد) در سنین مختلف و کلیه سطوح تحصیلی - به‌ویژه افراد با تحصیلات سیکل به پایین- برای پیشگیری از تخریب و آلودگی محیط‌زیست.

۲. تأیید رابطه معنادار بین مؤلفه‌های رفتاری- روان‌شناختی با میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی نشان می‌دهد که به‌منظور افزایش آگاهی روستاییان باید زمینه‌های تعامل و مشارکت مردمان محلی را در تصمیم‌گیری مربوط به محیط‌زیست، در همه سطوح به‌ویژه در مورد مدیریت، طراحی، اجرا، ارزیابی طرح‌های مربوط به محیط‌زیست فراهم کرد.

۳. با توجه به اهمیت ۰/۹۹ ویژگی‌های فرهنگی- اجتماعی بر متغیر وابسته پیشنهاد می‌شود برای تقویت آگاهی‌ها در این حوزه، آموزش‌های زیست‌محیطی از طریق روش‌ها، ماهنامه

و مانند اینها به افراد محلی ارائه شود. همچنین لازم است سطح ارتباطات و تعاملات آنها با خارج از محیط به وسیله نهادهای محلی (شورا- دهیار) افزایش یابد.

۴. استفاده هرچه بیشتر از رسانه‌های جمعی به ویژه رادیو به منظور ارتقای آگاهی افراد محلی در خصوص مسائل زیست‌محیطی.

منابع

ادهمی، عبدالرضا و اکبرزاده، الهام، ۱۳۹۰، بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط‌زیست شهر تهران (مطالعه موردی: مناطق ۵ و ۱۸ تهران)، «مجله تخصصی جامعه‌شناسی، سال اول، شماره اول، صص. ۳۸-۶۲».

اژدری، افسون، ۱۳۸۲، توسعه فرهنگی و محیط‌زیست، فصلنامه علمی سازمان حفاظت محیط‌زیست، شماره ۳۹، صص. ۲۷-۴۷.

اسلام‌زاد، وحید، ۱۳۸۲، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی محیط‌زیست، نشر سازمان سبز حزب اسلامی کار.

اسماعیلی، فرزانه، ۱۳۸۶، بررسی نگرش زیست‌محیطی دانش‌آموزان سوم دبیرستان شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی، دانشگاه شهید بهشتی.

افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین و فاضل‌نیا، غریب، ۱۳۸۴، تبیین نظریه‌های عوامل مؤثر بر شناخت و آگاهی روستاییان از توانش‌های خود و محیط پیرامون، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۹، شماره ۱، صص. ۱۱۲-۱۴۹.

الکساندر، تایلر و فیجتز، آر و جورج، ۱۳۵۶، اکولوژی، ترجمه کریمی، احمد، انتشارات انجمن ملی حفاظت منابع طبیعی و محیط انسانی، تهران.

جنیدی، محمدجواد، ۱۳۵۲، صنایع معدنی و آلودگی محیط، سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، تهران.

حقیقتیان، منصور و پروافکاری، نصرالله، و جعفری‌نیا، غلامرضا، ۱۳۹۱، تأثیر رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی بر توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: کارکنان پارس جنوبی عسلویه)، «مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال پنجم، شماره اول، صص. ۱۳۶-۱۵۳».

درستر، سیمون، ۱۳۸۴، مبانی پایداری، ترجمه: محمود دانشور کاخکی، سیاوش دهقانیان و فرخ دین‌قزلی، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.

رشیدی، علیرضا و رشیدی، مریم، ۱۳۹۰، بررسی نقش رسانه‌ها در حفاظت از محیط‌زیست و تأثیر آنها در رفتار مردم و مدیران از منظر شکل‌گیری فرهنگ مصرف، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال پنجم، شماره ۵۵ و ۵۶، صص. ۳۳-۳۱.

ساتن، فیلیپ دبلیو، ۱۳۹۱، درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط‌زیست، ترجمه: صالحی، صادق، انتشارات سمت، تهران.

ستوده، احد و پوراصغر سنگاچین، فرزام، ۱۳۸۹، بررسی گزارش‌های شاخص‌های پایداری و عملکرد محیط‌زیست در سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۰۸ و جایگاه ایران، مجله محیط‌زیست و توسعه، سال ۱، شماره ۱، صص. ۷۲-۵۱.

سلطانی، بهرام، ۱۳۷۱، مجموعه مباحث روش‌های شهرسازی، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

شارع‌پور، محمود، ۱۳۸۷، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و مشارکت ورزشی (مطالعه موردی: شهروندان ۲۹-۱۵ ساله بابل)، نشریه حرکت، شماره ۳۷، صص. ۱۵۳-۱۳۱.

صالحی، صادق و امام‌قلی، لقمان، ۱۳۹۱، مطالعه تجربی رابطه آگاهی و رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج)، مسائل اجتماعی ایران، سال سوم، شماره ۱، صص. ۱۴۷-۱۲۱.

صالحی، صادق و کریم‌زاده، سارا، ۱۳۹۰، بررسی رابطه دانش زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۲۴، صص. ۱۷۳-۱۶۰.

فریتیوف، کاپرا، ۱۳۸۶، پیوندهای پنهان: تلفیق گستره‌های زیست‌شناختی و اجتماعی حیات در علم پایداری، ترجمه: محمد حریری اکبری، نشر نی، تهران.

فهیمی، عزیزالله، ۱۳۸۷، فلسفه حقوق محیط‌زیست و آثار آن، فصلنامه علمی-پژوهشی دانشگاه قم، شماره ۳، صص. ۱۱۷-۱۰۸.

گراوندی، شهپر و پاپزن، عبدالحمید و افشارزاده، نشمیل، ۱۳۹۰، مدل‌سازی توسعه پایدار زیست‌محیطی با استفاده از تئوری بنیانی «مورد مطالعه: روستای شروینه شهرستان جوانرود»، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۶، صص. ۷۸-۶۷.

غلامرضا خوش‌فر و همکاران _____ بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر آگاهی‌های زیست‌محیطی روستاییان

مطیعی لنگرودی، حسن و عزمی، آئیز، ۱۳۹۰، مروری بر مشکلات زیست‌محیطی روستاهای ایران و راهکارهای حل این مشکلات، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۳، صص. ۱۰۱-۱۱۵.

محسنی، منوچهر، ۱۳۷۱، بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، معاونت پژوهشی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.

میرعظیم، قوام، ۱۳۷۵، حمایت کیفی از محیط‌زیست، انتشارات سازمان حفاظت محیط‌زیست، تهران.

نامداری، روح‌انگیز و نجفیان، محسن، ۱۳۹۱، بررسی عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر عملکرد زنان در حفظ محیط‌زیست، فصلنامه علمی-پژوهشی زن و فرهنگ، سال سوم، شماره ۱۵، صص. ۸۹-۹۸.

ولایی، عیسی، ۱۳۸۴، الگوهای رفتار با طبیعت (محیط‌زیست) از دیدگاه قرآن و سنت، پایان‌نامه دکتری رشته علوم قرآن و احادیث، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، استاد راهنما: محمدعلی لسانس فشارکی.

Barr, S., 2003, **Strategies for Sustainability: Citizens and Responsible Environmental Behaviour**, Area, Vol. 35, No. 3, PP. 227-240.

Barr, S., 2007, **Factors Influencing Environment Attitudes and Behaviors: A U.K. Case Study of Household Waste Management**, Journal of Environment and Behavior, Vol. 39, No. 4, PP. 435-473.

Kollmuss, A., Agyeman J., 2002, **Mind the Gap: Why People Act Environmentally and What are the Barriers to Pro-environmental Behavior?**, Journal of Environmental Education Research, Vol. 8. No. 3, PP. 450-471.

Quimbita & Pavel, 2005, **Assessing on Environmental Attitude Development Model**, Factor Influencing the Environmental Attitude of College Student.

Salehi, S., 2010, **People and the Environment: A Study of Environmental Attitudes and Behavior in Iran**, Lambert Academic Publishin.